

Шалыкова Т.К., Калчаева Н.Б.

## БАШТАЛГЫЧ МЕКТЕП МУГАЛИМДЕРИНИН ПРОФЕССИОНАЛДЫК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮГҮНҮН АБАЛЫН АНЫКТОО

Шалыкова Т.К., Калчаева Н.Б.

### ОПРЕДЕЛЕНИЕ СОСТОЯНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

УДК: 37.0

Азыркы мезгилдин мугалимдеринин профессионалдык компетенттүүлүгүн аныктоо боюнча Ыссык-Көл облусунун Балыкчы, Чолпон-Ата шаарларынын жана Ыссык-Көл районунун мектептерде, Жалал-Абад облусунун Тогуз-Торо районунун мектептеринде, Нарын шаарынын жана Нарын районунун мектептеринде башталгыч класстын мугалимдеринин ара-сында социологиялык изилдөө жүргүзүлдү. Социологиялык изилдөөгө жалпы 196 мугалим катышты. Алардын шаар жана айыл мектептери боюнча жана педагогикалык тажрыйбасы боюнча бөлүнүшү таблица 1 берилди.

Таблица 1

#### Респонденттердин мүнөздөмөлөрү

категория	жайгашы		педагогикалык тажрыйба		
	шаар	айыл	5 жылга чейин	6 – 24 жыл	25 жылдан жогору
бөлүнүшү					
саны	55	141	24	76	96
үлүшү, % менен	28	72	12	39	49

Социологиялык изилдөөдө башталгыч мектеп мугалимдеринин профессионалдык компетенттүүлүн абалын аныктоо үчүн он беш суроодон турган анкета даярдалган.

1. Анкетанын алгачкы суроосу: «Сиз айлана чөйрөдөгү белгисиз, татаал жана эч байкалбаган өзгөчөлүктөрдү сезүү аласызбы жана алар жөнүндө ойлонуусузбу?». Анкета жүргүзүүнү жыйынтыгы таблица 2 берилди.

Таблица 2

#### Мугалимдердин сезимдүүлүгү

категория	Респонденттердин бөлүшү, % менен				
	эч качан	сейрек	анда санда	дайыма	ар дайым
шаар	4	21	26	42	7
айыл	8	19	34	34	5
5 жылга чейин	12	22	33	23	10
5-24 жыл	8	18	29	37	8
25 жылдан жогору	5	22	33	34	6

Изилдөөнүн анализи көрсөтүп тургандай педагогикалык ишмердүүлүктү жаңы баштап жаткан мугалимдер байкалбаган өзгөчөлүктөрдү ажырата албаган мугалимдердин үлүшү 12% түздү, бирок ошол эле учурда алардын 10% чейин бөлүгү өзгөчөлүктөрдү дайыма эске алаарын көрсөтүшкөн. Педагогикалык тажрыйба топтолушу менен байкалбаган өзгөчөлүктөргө көңүл коюнун төмөндөшү аныкталды. Шаар мектептери менен айыл мектептеринин мугалимдеринин байкалбаган өзгөчөлүктөргө көңүл бурушу жана алар жөнүндө ой-толгоолору кескин айырмаланбайт.

2. Анкетанын кийинки суроосу төмөндөгүдөй коюлган: «Сиз маселенин көп сандаган жана ар түрдүү багыттагы чечилиштерин табууга жана көптөгөн идеяларды негиздөөгө аракет жасайсызбы?». Изилдөөнүн бул багыттагы жыйынтыгы таблица 3 көрсөтүлдү.

Таблица 3

#### Мугалимдин көп варианттуу чечимдерди чыгарышы

категория	Респонденттердин бөлүшү, % менен				
	эч качан	сейрек	анда санда	дайыма	ар дайым
шаар		12	47	36	5
айыл	12	29	41	18	
5 жылга чейин		11	34	36	19
5-24 жыл	5	14	35	25	21
25 жылдан жогору	8	22	59	11	

Бул маселе боюнча шаар жана айыл мугалимдеринин көз-караштары айырмаланды. Айыл мектептериндеги мугалимдер маселенин бир гана жообу менен канааттанган үлүшү 12%, сейрек учурда башка жооптуу издегендер 29% жана дээрлик жарымы айрым бир учурда гана көп варианттуу чечилиш жөнүндөгү аракет жасаарын билдиришти. Шаар мугалимдеринин көрсөткүчү дагы бул багыт боюнча өзгөчө даярдануунун зарылчылыгын белгилейт.

Көп варианттуу жооптуу издөө педагогикалык тажрыйба жогорулаган учурда жогорулашын аныкталды. Бирок педагогикалык тажрыйба 25 жылдан жогоруласа, мугалимдердин көпчүлүгү стандарттык жооптор менен чектелиши дагы белгиленди. Тактап айтканда, педагогикалык тажрыйбасы абдан мол мугалимдердин 11% гана көп варианттуу жооптуу издешери аныкталды.

3. Анкетанын үчүнчү суроосу төмөнкү багытта берилген: «Адата, Сиз чечилиштин, идеянын ар кандай түрлөрүн, типтерин, категорияларын сунуштайсызбы?». Анкетанын жыйынтыгын жалпылоо башталгыч мектеп мугалимдери ар түрдүү маселелердин жана тапшырмалардын аткарылышын бир багытта эле караша тургандыгын көрсөттү. Бул багыттагы жыйынтык таблица 4 көрсөтүлдү.

Изилдөөнүн жыйынтыгы көрсөтүп тургандай, коюлган тапшырма, маселе боюнча жаңы идеяларды дайыма жана ар дайым пайда кылуучу мугалимдер шаар мектептеринин 39% түзсө, ал эми жаш педагогдордун 33% түзөт. Ошол эле учурда педагогикалык тажрыйбасын жетишпегендиктен улам жаш педагогдордун 44% үлүшү жаңы идеяларды сейрек учурда гана пайда кыла алышат. Анализ көрсөтүп тургандай, педагогикалык тажрыйба топтолгон убакыттан баштап, жаңы идеяларды издөө төмөндөйт.

Таблица 4

**Мугалимдердин идеяларды түзүүсү**

категория	Респонденттердин бөлүшү, % менен				
	эч качан	сейрек	анда санда	дайыма	ар дайым
шаар	2	26	33	20	19
айыл	3	26	30	35	6
5 жылга чейин		44	22	22	11
5-24 жыл		22	37	33	3
25 жылдан жогору	5	18	44	33	

4. Азыркы мезгилдин педагогдору коюлган маселенин адаттагы чечилишине кошумча дагы чечилиштерди табуусу керек. Бул багытта башталгыч мектеп мугалимдеринин тапкычтыгын аныктоо максатында, аларга төмөнкү маселе коюлган: «Адатта, Сиз чечилишти толуктай турган кошумча идеяларды табуу жана аларды негиздөөгө аракет көрсүзбү?». Анкетаны жыйынтыгы таблица 5 берилди.

Таблица 5

**Мугалимдин тапкычтыгы**

категория	Респонденттердин бөлүшү, % менен				
	эч качан	сейрек	анда санда	дайыма	ар дайым
шаар	10	27	21	31	11
айыл	15	19	27	29	10
5 жылга чейин	17	22	32	20	9
5-24 жыл	13	11	33	31	12
25 жылдан жогору	15	33	22	22	8

Социологиялык изилдөөгө катышкан башталгыч мектептин мугалимдери адаттагы чечилиштерге кошумчаларды, толуктоолорду киргизет. Жалпы алганда, мугалимдерин дээрлик жарыма чейинки үлүшү кээ бир убакытта жана дайыма кошумчаларды таба тургандыгын билдиришкен. Өзгөчө педагогикалык тажрыйбасы 6-12 жыл болгон педагогдордун 12% үлүшү ар дайым кошумчаларды, толуктоолорду киргизишет. Ошол эле учурда жаш мугалимдердин 17% үлүшү бир гана жооп менен чектелет.

5. Башталгыч мектеп окуучулардын эң негизги өзгөчөлүгү, алардын дайыма кыялданышы жана гипотетикалык ойлор менен жүрүшү эсептелет. Ошондуктан анкетага катышуучуларга төмөнкү суроо коюлган: «Адатта, Сиз кыялданууну жана тамашакөйлүктү көрсөтүүгө, гипотетикалык мүмкүнчүлүктөрдү өнүктүрүүгө аракет жасайсызбы?». Изилдөөнүн жыйынтыгы таблица 6 көрсөтүлдү.

Айыл мектептериндеги мугалимдер жана педагогикалык тажрыйбасы 25 жылдан жогору болгон мугалимдер окуу процессин кыялданууну пайда кылбай жана «супсак» өтөөрү белгиленди.

Таблица 6

**Мугалимдин кыялчектиги**

категория	Респонденттердин бөлүшү, % менен				
	эч качан	сейрек	анда санда	дайыма	ар дайым
шаар	7	26	36	19	12
айыл	18	24	35	14	9

5 жылга чейин	11	13	35	28	13
5-24 жыл	15	17	39	21	8
25 жылдан жогору	18	21	32	29	

6. Окуу процессинде мугалимдин оригиналдуу жана күтүлбөгөн жүрүм турумдарга ээ болушу окуу процессинин эмоционалдык багатта жүрүшүнө өбөлгө болот. Ушундан улам мугалимдерге төмөндөгүдөй суроо сунушталган: «Адатта, Сиз оригиналдуу жана күтүлбөгөн жүрүм турумдарга ээ болууга аракеттериңиз барбы?». Анализдин жалпыланышы таблица 7 берилди.

Таблица 7

**Мугалимдин оригиналдуу жүрүм-туруму**

категория	Респонденттердин бөлүшү, % менен				
	эч качан	сейрек	анда санда	дайыма	ар дайым
шаар	10	36	31	13	10
айыл	24	45	22	9	
5 жылга чейин		26	33	27	14
5-24 жыл	7	33	44	11	5
25 жылдан жогору	26	39	22	13	

Мугалимдин оригиналдуу жүрүм-туруму боюнча кайчы пикирлер орун алды. Алсак, 25 жылдан жогору педагогикалык мугалимдердин 65% үлүшү жана айыл мектептеринин мугалимдеринин 69% үлүсү, жүрүш-туруш традицияларга жатышын тура деп эсептешет. Ошол эле мезгилде, жаш мугалимдердин 41% үлүшү жаңыча оригиналдуу жүрүм-турумга ээ болууну каалашат.

7. Профессионал педагог эң биринчи пайда болгон чечим менен эле чектелбестен андан башка чечимдерди издеши зарыл. Башталгыч мектептин мугалимдеринин булл багыттагы пикирин аныктоо үчүн төмөнкү суроо берилген: «Адатта, Сиз биринчи эле келген ойду кабыл алуу менен бирге, жаңы башка варианттарды издейсизби?». Социологиялык изилдөөнүн булл багыттагы жыйынтыгы таблица 8 көрсөтүлдү.

Таблица 8

**Мугалимдердин жаңы варианттарды издеши**

категория	Респонденттердин бөлүшү, % менен				
	эч качан	сейрек	анда санда	дайыма	ар дайым
шаар	31	36	23	7	3
айыл	38	38	18	6	
5 жылга чейин	22	55	23		
5-24 жыл	21	30	27	15	7
25 жылдан жогору	22	33	34	11	

Социологиялык изилдөө көрсөтүп тургандай дээрлик көпчүлүк мугалимдер биринчи табылган жооп менен гана чектелишет. Таптап айтканда, жаш мугалимдердин 23% үлүшү гана айрым учурда башка жоопторду табууга аракет жасайт. Педагогикалык тажрыйбасы топтолгон мугалимдердин 15%

үлүшү дайыма, 7% үлүшү ар дайым башка чечимдери табууга аракет жазашат.

8. Педагогдун компетенттүүлүгүнүн бир багыты - өзү пайда кылган чечимдерди ар тараптан негиздөө. Башталгыч мектептин мугалимдерине төмөнкүдөй суроо берилген: «Адата, Сиз кыйынчылыктарга карабастан өздүк чечимиңизди ар тараптан негиздейсизби?». Изилдөөнүн анализи таблица 9 көрсөтүлдү. Таблица көрсөтүлгөндөй, башталгыч мектеп мугалимдери өзү чыгарган чечимдери ар тараптан негиздөөгө аракет жазашат. Тактап айтканда, шаар мектептеринин мугалимдеринин 64% үлүшү өз чечимдерин дайыма жана ар дайым негиздешет. Бирок, педагогикалык тажрыйбанын топтолушу менен өз чечимдерин эч негизсиз эле сунуштай башташат. Айрым аз сандагы мугалимдер (7-9%) өз чечимдерин «жөн эле» беришет.

Таблица 9

**Мугалимдердин чечиминин негизделиши**

категория	Респонденттердин бөлүшү, % менен				
	эч качан	сейрек	анда санда	дайы-ма	ар дайым
шаар		15	21	47	17
айыл		23	25	45	7
5 жылга чейин	9	22	27	33	9
5-24 жыл	7	24	31	23	15
25 жылдан жогору	9	28	33	20	10

9. Компетенттүү педагог – чыгармачыл педагог. Бул багытта анкетанын катыгуучуларына төмөндөгүдөй суроо коюлган: «Стандарттык эмес абалда чыгармачылык ойлоону талап кылган маселе, Сизди чарчатабы». Анкетанын булл суроо боюнча анализи таблица 10 берилди.

Таблица 10

**Мугалимдин чыгармачыл ойлоонуусу**

категория	Респонденттердин бөлүшү, % менен				
	эч качан	сейрек	анда санда	дайыма	ар дайым
шаар	11	22	36	31	
айыл	4	23	49	17	7
5 жылга чейин	27	22	45	6	
5-24 жыл	21	29	43	7	
25 жылдан жогору	8	22	38	20	12

Күтүлгөндөй эле, чыгармачылык ишмердүүлүктү талап кылган тапшырмалар педагогикалык тажрыйбасы жогору болгон мугалимдерди чарчатса, жаш мугалимдер андай тапшырмаларды аткарууга аракеттенишет.

11. Башталгыч мектеп окуучуларынын фантазиясы абдан бай болгондуктан, мугалим дагы кайсы бир деңгээлде фантазия ээ болушу зарыл. Ошондуктан мугалимдерге төмөнкү суроо берилген: «Сизде чындыгы окуя менен байланышкан башкача образдар пайда болобу?». Социологиялык изилдөө бул багыттагы жыйынтыгы таблица 11 көрсөтүлдү.

Таблица 11

**Мугалимдердин фантазиясы**

категория	Респонденттердин бөлүшү, % менен				
	эч качан	сейрек	анда санда	дайыма	ар дайым
шаар		42	43	15	
айыл	11	14	34	30	11
5 жылга чейин	11	11	23	22	33
5-24 жыл	7	25	31	20	17
25 жылдан жогору	11	46	33	10	

Анкетанын жыйынтыгы айыл жериндеги мугалимдердин шаар мектеп мугалимдерине салыштырмалуу түрдө бай фантазия ээ болорун көрсөттү. Мындан тышкары, башталгыч мектептин мугалимдеринин педагогикалык тажрыйбасынын топтолушу менен алардын фантазиясынын төмөндөшү орун алат.

11. Профессионал педагог окуу процессинде ар түрдүү кырдаалдардан ийкемдүү чыга алат. Бул багытта башталгыч мектеп мугалимдерине төмөнкү суроо сунушталган: «Татаал учурлардан чыгуу үчүн, Сиз тамашаны колдонуусубу?». Анализдин жыйынтыгы таблица 12 берилди.

Таблица 12

**Мугалимдин тамашаны колдонушу**

категория	Респонденттердин бөлүшү, % менен				
	эч качан	сейрек	анда санда	дайыма	ар дайым
шаар		23	44	22	11
айыл		18	51	22	9
5 жылга чейин		7	66	16	11
5-24 жыл		3	57	26	14
25 жылдан жогору		23	51	19	7

Социологиялык изилдөөнүн жыйынтыгы башталгыч мектеп мугалимдеринин юморду түшүнүүсү жана колдонуусу жакшы деңгээлде жайгашканын көрсөттү.

12. Профессионал педагог системалуу түрдө рефлексияны жүргүзүүсү керек. Башталгыч мектеп мугалимдерине бул багытта суроо түзүлгөн: «Сиз педагогикалык ишмердүүлүктү өзгөртүү үчүн өздүк рефлексиялоонун жыйынтыгын колдосуубу?». Анкетанын анализи таблица 13 көрсөтүлдү.

Таблица 13.

**Мугалимдин рефлексиясы**

категория	Респонденттердин бөлүшү, % менен				
	эч качан	сейрек	анда санда	дайыма	ар дайым
шаар		32	38	21	9
айыл	11	38	38	14	3
5 жылга чейин	11	19	44	15	11
5-24 жыл	15	37	25	20	3
25 жылдан жогору	17	43	30	10	

Башталгыч мектеп мугалимдерине рефлексия категориясы кайсы бир деңгээлде тааныш эместиги аныкталды. Анкетага катышкан мугалимдердин үчтөн бир бөлүгү гана рефлексиялоо жүргүзүшөт. Өзгөчө улуу муундагы мугалимдер өзүнүн ишмер-

дүүлүгүн өзгөртүү үчүн рефлексиялоону колдонушпайт.

13. Азыркы мезгилдин педагогу сөзсүз түрдө жаңы нерселерди табууга аракетжашы зарыл. Башталгыч мектеп мугалимдерин канчалык деңгээлде жаңы нерселерди ачууга аракеттерин аныктоо үчүн аларга төмөнкү маселеге коюлган: «Сиз жаңы нерселерди табуу үчүн тобокелдикке бара аласызбы?».

Анкетага катышкан мугалимдердин пикирлери таблица 14 берилди.

Башталгыч мектеп мугалимдеринин жаңы нерселерди ачуу, аларды күндөлүк практикада колдонуу боюнча демилгелүүлүк төмөн экендиги аныкталды. Жаш мугалимдердин үчтөн бир бөлүгү гана жаңы нерселерди табуу үчүн тобокелдикке даярдыгын көрсөтүштү. Ал эми педагогикалык тажрыйбалуу мугалимдер кадимки көнүмүш ишмердүүлүктөрдөн баш тарта албастыгын белгилешти.

Таблица 14

**Мугалимдин жаңы нерселерди жаратышы**

категория	Респонденттердин бөлүшү, % менен				
	эч качан	сейрек	анда санда	дайыма	ар дайым
шаар	18	32	29	14	7
айыл	25	37	22	16	
5 жылга чейин	18	26	20	24	12
5-24 жыл	28	25	25	22	
25 жылдан жогору	30	37	22	11	

14. Педагогикалык ишмердүүлүктүн жыйынтыгын алдын-ала аныктоо зарыл болгон педагогикалык шарттардын бири. Башталгыч мектеп мугалимдеринин прогноз түзүү боюнча деңгээлти аныктоо максатында, аларга төмөнкү суроо белген: «Сиз боло турчу окуянын натыйжасын алдын-ала биле аласызбы?». Изилдөөнүн жалпыланшысы таблица 15 берилди.

Таблица 15

**Мугалимдин прогноз түзүшү**

категория	Респонденттердин бөлүшү, % менен				
	эч качан	сейрек	анда санда	дайыма	ар дайым
шаар	8	40	24	18	10
айыл	12	43	39	6	
5 жылга чейин	18	27	44	11	
5-24 жыл	25	22	40	10	3
25 жылдан жогору	27	22	44	7	

Педагогикалык процесстин жыйынтыгын алдын-ала аныктоо мектеп мугалимдери үчүн татаал маселе экендиги аныкталды. Анкетага катышчулардын жарымына чукулу боло турган жыйынтыкты анда-санда гана элестете алышын көсөтүштү.

15. Профессионал педагог өзүндөгү өзгөрүүгө дайыма баёо салуу менен көңүлү көтөрүңкү жүрүшү зарыл. Башталгыч мектеп мугалимдерине анкетанын акыркы суроосу төмөнкүдөй түзүлгөн: «Сиз өзүңүздү тамашалап жана өзүңүзгө- өзүңүз күлгөндү жакшы көрөсүзбү?». Анкетаны бул багыттагы суроонун жоопторунун анализи таблица 16 берилди.

Таблица 16

**Мугалимдин тамаша көйдүүгү**

категория	Респонденттердин бөлүшү, % менен				
	эч качан	сейрек	анда санда	дайыма	ар дайым
шаар	9	29	30	24	8
айыл	15	23	38	19	5
5 жылга чейин	7	28	32	23	10
5-24 жыл	22	34	34	10	
25 жылдан жогору	25	29	35	11	

Анкетаны жыйынтыгында эл алдында өзүн-өзү тамашалап эмоционалдык жагымдуу абалды түзө билген мугалимдердин үлүшү үчтөн бир бөлүгүнөн азыраак экендиги белгиленди. Айыл жериндеги мектеп мугалимдери жана бай тажрыйбага ээ болгон мугалимдер тамаша менен татаал абалды чыгуунун ыкмаларын өздөштүрүшкөн эмес.

Башталгыч мектеп мугалимдеринин арасында жүргүзүлгөн социологиялык изилдөөнүн жыйынтыктары мугалимдердин профессионалдык компетенттүүлүгүн калыптоодо колдонулат.